

הלכות איסורי שקר - כלל ג'

בה. ומאד צריך לזהר שלא למהר להקל בזה לשקר מפני כבוד אב, עד שידע בבירור שגשלו כל הפרטים שכתבנו בכלל ב' הנצרכים כדי שיהיה מותר לשנות. ואכתוב בזה פרט אחד ^{אוצר החכמה} שהמכשלה רבה בו, והוא מה שמצוי שכאשר באים אליו בני אדם, אומר לבנו שיאמר שאינו בבית. והנה אם הבן (נא) קטן ודאי דאסור לומר לו לשקר, שהרי אפילו דוגמא של שקר ציוו חז"ל להרחיק ממנו כדי שלא ילמד מתוך כך לשקר, וכמשנ"ת לקמן כלל ו' סעיף כ"ד. ואפילו אם רואה אותו שמשקר מעצמו חייב להפרישו מזה כדי שלא יתרגל לשקר. וה"ה דלבנו גדול אסור לומר בן אם הקטן (נב) ישמע זאת. ולענין אם אין בבית קטן רק בן גדול, או ^{אוצר החכמה} אשתו, * אם מותר להם לומר שאינו בבית, עי' מש"כ בחידושים.

ביאורים

לשקר, מ"מ כיון שאביו אמר לו לעשות איסורא אין לו לשמוע לו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. (נא) ועי' כלל ב' סי"ח בחי' ד"ה מאהבת, דקטן לענין זה הוא לאו דוקא, אלא כל שאינו חרד על איסור שקר, עיי"ש. (נב) וה"ה בלא שיצוה לבנו גדול לשקר, אלא הגדול ישקר מעצמו והקטן ישמע שמשקר דאסור ^{אוצר החכמה} וחייב להפרישו מזה. ופשוט.

חידושים

עוד נראה דאם מה שביקש ממנו אביו הוא דבר שאינו כ"כ הכרחי, שלאב עצמו היה אסור לשנות בשביל זה, אסור לו לבן שישקר בשביל כך, וצ"ע בזה. ומיהו אם הבן משקר בזה מעצמו, ולא שאביו ציוו לו כן, מותר אף בדבר שאינו כ"כ הכרחי לאב, וכדמוכח לכאורה ממעשה דרב וחייא, שחייא שינה משום כבוד אב ולא מפני השלום, כי רב לא היה מקפיד עליה, ולא היה כ"כ הכרח בזה, רק מ"מ היה בזה כבוד אב (עי' בח"ב סי' ד' אות ה') ואפ"ה שינה ר' חייא. ואין לדחות דמ"מ היה לרב צער ושינה כדי למנוע ממנו צער זה, דא"כ למה כתב המהרש"א משום כבוד אב, הא כדי למנוע צער מותר אפילו לצורך אדם דעלמא, וצ"ע בכ"ז.

והנה יעויין מש"כ בביאורים לענין שליחות דכשע"י השקר נהנה שמקיים שליחותו אסור לפי מה שבארנו דברי היש"ש בכלל ב' סקמ"ד. ונראה דבאופן שאביו בקש ממנו להביא לו דבר, ויודע שאי אפשר להביאו אא"כ ישקר, ואמר לו שישקר [דבכה"ג מותר לשמוע בקולו כיון שלא אמר לו לשקר בסתם רק כדי שיביא לו מה שהוא צריך] דהשתא אין לבן הנאה על שהתחכם לעשות שליחותו שהרי אביו הוא שהתחכם בזה, דמותר לו לשנות. ואין להקשות דא"כ למה אסר לו רב לחייא בריה ביבמות ס"ג א' משום דהוה שליחות שביין אביו לאמו כמ"ש המהרש"ל, הרי היה יכול לצוותו בעצמו שיעשה כן וישקר, דלק"מ, כי לאחר שנודעה חכמה זו לרב ואצל רב אין שום שקר כשיעשה כן כמ"ש שם הראשונים, שוב אסור לו לומר לבנו שישקר דזה ללא תועלת כיון שאפשר בלא זה.

* אם מותר וכו'. בספר תא"ל פ"ה סי' כ"ד כתב בזה"ל: "אם בא אחד לביתו ורוצה לדבר עם בעל הבית ועכשיו אין לו זמן לקבלו האם מותר לומר לאחד מבני הבית להגיד לו שאינו נמצא בבית

וקצת ראייה לדברינו מדברי היעב"ץ בסנהדרין דף צ"ז א' גבי מעשה דרב טביומי שאשתו הוה חייפא רישא, ובאה שכנתה, סבר דלאו אורח ארעא הוא לומר מה שעושה, ואמר שאיננה בבית, ומתו שני בניו, וכתב היעב"ץ וז"ל: "אע"ג שמצינו שאפילו הקב"ה שינה מפני השלום וכמו שאמרו ביבמות ס"ה ב' וש"מ, הכא לא הוה כ"כ מפני השלום שעם האמת היתה מתפייסת השכנה, וסביביו נשערה מאד". עכ"ל. והנה מש"כ שעם האמת היתה מתפייסת השכנה כוונתו שהיה אומר את האמת שהיא בבית אלא שאינה יכולה לצאת שהיא עסוקה באיזה ענין [אבל ודאי אין כוונתו שהיה לו לומר דחייפא רישא דלאו צניעותא הוא] הרי דבכה"ג לא חשיב מפני השלום [ומש"כ היעב"ץ וסביביו נשערה מאד, אין כוונתו דדוקא אצל סביביו אסור בכה"ג אלא ר"ל דסביביו נענשים בעונש חמור כזה].

ומלבד כל זאת צ"ע אם בכה"ג חשיב מפני השלום [אפילו אם נסכים שאם יאמר לו סתם שאינו יכול לצאת יכעס עליו]. שהרי בהך מעשה דרב טביומי לכאורה צ"ע לדעת הפוסקים דלא הותר מפני השלום שקר בדבר ההוה א"כ איך שינה רב טביומי בדבר ההוה לומר שאינה בבית [ודוחק לומר דלא ידע רב טביומי חילוק זה בין דבר שעבר לדבר ההוה וכעין מש"כ בשו"ת לב חיים ח"א סי' ה' דר' חייא ביבמות ס"ג א' לא ידע חילוק זה, עיי"ש, דזה דוחק]. וע"כ צ"ל כמ"ש לעיל כלל ב' סעיף ז' בחי' ד"ה צניעות, דאצל רב טביומי לאו מפני השלום הוא, אלא מפני הצניעות, דהעיקר היא הסבה הראשונה שבשבילה משקר, וכאן הסיבה הראשונה היא הצניעות עיי"ש. [ועי' עוד מש"כ כעין זה בח"ב סי' י"ג עיי"ש]. ומפני הצניעות מותר אף בדבר ההוה כמ"ש בכלל ב' שם. וא"כ בעניינינו כשבאים לביתו לדבר עמו, ואינו רוצה לדבר עמו, מחמת עצלות, א"כ לאו מפני השלום הוא, אלא מפני עצלות, וזה לא הותר, ואם מה שאינו יכול לדבר עמו הוא מחמת ענין של צניעות וכיוצא"ב סיבה שמותר לשנות בעבורה א"כ היה מותר לשנות. אך להיעב"ץ גם בזה אין להתיר דהא לדידיה חשיב בכה"ג מפני השלום, וס"ל דאין כאן מפני השלום דעם האמת יתפייס. ולכן נראה לענ"ד דאין לשנות בכה"ג אלא יאמר האמת, בכנות, ומסתמא עם האמת יתפייס ואין לחוש שמא יכעס שלא כד"ן (וכמ"ש כלל ב' סעיף ד' ד"ה יקפיד בשם שו"ת שלמת חיים).

אך אם יודע שיקפיד על שאינו יוצא אם הסבה

וכדומה. על זה ענה הגאון וכו' שמותר לומר לו שאינו נמצא בבית, כי אינו מחוייב לקבל את מי שאינו רוצה לקבל, ואינו מוכרח לספר לכל אחד מה הוא עושה כעת בבית, ולומר לו את האמת שלא רוצה לקבלו מחמת סיבה פלונית יש בזה משום דרכי שלום שיכעס עליו. ואף שיאמר שעכשיו הוא עסוק. דהרי אם יבוא אדם נכבד, הרי כן יקבלו, וסימן שאינו מחשיבו לזה שבא עכשיו, והרי לקבלו אינו רוצה, וא"כ יש בזה משום דרכי שלום, ועל כן יכול לשנות. וכן השיב הגאון וכו'. ולענ"ד יש להביא ראייה לדבריהם מדברי מחצית השקל סימן קנ"ו שכתב בפירוש הרמב"ם על "מסכת" אם עוסק במסכת אחת ויודע בחברו שרוצה לשאול לו דבר מה באותה מסכת "והוא אין לו פנאי" או שחושש שיבלבלוהו, רשאי לומר שעוסק במסכת אחרת שלא ישאלנו. ע"כ. ונראה סברתו ג"כ כמו שנתבאר דאם יאמר לו האמת שאין לו פנאי יצטער חברו שאינו מחשיבו ודוחה אותו בקש, ולכן אומר שלומר מסכת אחרת וכזה לא יקפיד חברו כלל על שאינו עונה לו. עכ"ל הספר תא"ל.

והנה הראיה שהביא אינה ראייה כלל, דהתם לאו מה"ט הוא, אלא שאין לו פנאי משום שעוסק בענין שקשה לו להפסיק באמצע, או שיתבלבל עי"ז, ולכן מותר לשנות לצורך ת"ת, ולא מפני השלום הוא. ובעיקר דבריו אף אם נסכים דבכה"ג חשיב מפני השלום, עדיין צ"ע אי מותר לשנות בזה, דהא לדעת כמה פוסקים לא הותר אף מפני השלום שקר בספור דברים בדבר ההוה או העתיד, והכא הוה שקר בדבר ההוה, וכבר נתבאר לעיל כלל ב' סעיף ז' דלכתחלה ראוי לחוש לדבריהם עיי"ש.

ואפילו אם נסבור כדעת האומרים דמותר אף בדבר ההוה, עדיין צ"ע אם בכה"ג חשיב מפני השלום, כי הסברא שכתב שאם יאמרו שאינו יכול לקבלו כי הוא עסוק, יכעס עליו, שהרי אם יבוא אדם נכבד הרי כן יקבלו, וסימן שאינו מחשיבו וכו', לא נהירא כלל, דאדרבא יאמרו האמת, ומסתמא יתרצה עם האמת, ובאמת שהכל תלוי באדם עצמו שאם הוא מרגיל עצמו לומר תמיד את האמת, וכשהוא יכול לצאת יוצא ואינו משתמט, א"כ כשיאמרו שאינו יכול לצאת ודאי יאמינו לו, ואין לו לחוש אם האדם שבא יכעס על שאין מחשיבים אותו לאדם מכובד ביותר, שיוצאים לכבודו אפילו במצב כזה (עי' לעיל כלל ב' סעיף ד' ד"ה יקפיד בשם שו"ת שלמת חיים) (וגם מנ"ל שלאדם חשוב היה יוצא דמנ"ל במה הוא עסוק עכשיו).

הלכות איסורי שקר - כלל ג'

כו. * מפני פיקוח נפש מותר ומצוה לשנות אפילו שיש בזה איסור שקר שהרי פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה.

חידושים

והיינו מחשש סכנת נפשות וכמ"ש בח"כ סי' ט' אות ה', עיי"ש.

במדרש תנחומא פרשת אמור סי' ב' אמר ליה [שאל לשמואל] כד הוית גבן [בעוה"ז] אמרת לי ויתנה לרעך הטוב ממך, וכדו [בעולם האמת] אמרת לרעך לדוד, א"ל כד הוינא גבך הוינא בעלמא דשקר, והוינא אמרי לך מילין דשקר אידחיל מינך דלא תקטלינני, ברם אנא כען בעלמא דקשוט לא תשמע מני אלא מלין דקשוט וכו'.

שבת קכ"ט א' אמר להו רב נחמן בר יצחק לרבנן [לתלמידיו, רש"י] במטותא מינייכו ביומא דהקזה אמרו לבתייכו נחמן איקלע לגבן [הרבו בסעודה כאילו אני סועד אצלכם, רש"י] וכתב באורח משרים סי' ט' אות ב' דהטעם הוא "דסעודת הקזה הוי קצת פיקוח נפש, עיי"ש בסוגיא, ובכה"ג ודאי מותר". [אך באמת אפילו ללא פקוח נפש רק מחלה בעלמא ג"כ נראה דמותר לשנות בשביל כך].

עוד מבואר בגמ' שבת שם, שכל מי שהקיז דם ואין לו מה יאכל, יקח דינר רע וילך לחנווני ויטעום אצל כל אחד מעט יין כדרך הקונים שטועמים תחלה אם היין טוב, וכשירצה ליתן הדינר לחנווני והחנווני ימצאנו שהוא רע לא יקבלנו, וילך לחנות אחרת ויעשה כן, עד דטעים שיעור רביעית.

וכתב המ"א סימן קנ"ו דאע"ג דבהקזות שלנו אין בו כל כך חשש, מ"מ יש ללמוד מזה לשאר תולה.

ומשמע מזה דמותר להפסיד ממון לחבירו לצורך פיקוח נפש. וצריך ליישב ההיא דב"ק דף ס' ב' שאמרו אסור להציל עצמו בממון חבירו. ועיין בקובץ שומר ציון הנאמן חוברת ק"ו וקמ"ד באריכות. ואכמ"ל.

בשבת קכ"ח ב' איתא שמדליקין נר בשבת בשביל יולדת אפילו היא סומא, שעיי"ז מיתבא דעתא, סברא אי איכא מידי חזיא חברתא ועבדא לי. ובמ"א סימן ש"ל ס"ק ב' הקשה למה לי להדליק נר, יאמרו לה שהדליקו נר ובכך מיתבא דעתא. ומבואר דמותר לשקר כדי שלא לעבור על חילול שבת מפני פיקוח נפש.

הראשונה היא סבה שמותר לשנות בעבורה, מותר לשנות, אך אם הסיבה הראשונה היא מחמת עצלות צ"ע אם מותר לשנות בזה כיון דהוה שקר בדבר ההוה ולא הותר מפני השלום, ולכתחלה יש לזהר בזה. והנה כל זה כתבתי לענין איך שיזהר האב לכתחלה שלא יצוה לבני ביתו לומר שאינו בבית באופן שמה שאינו יוצא הוא מחמת עצלות וכו', אבל אם האב אינו נוהר בזה ומתעצל לצאת, והבן או אשתו רואים שהדבר יכול לבוא לידי מחלוקת מותר להם לשנות מפני השלום, דלגביהם חשיב לכו"ע מפני השלום, אף שהסיבה הראשונה שאינו יוצא הוא עצלות, אך דוקא לבן גדול מותר ולא לקטן וכמ"ש סוף כלל ב'.

*** מפני פיקוח נפש וכו'.** הנה מפני פקוח נפש פשיטא דמותר לשנות שהרי פקוח נפש דוחה כל התורה כולה וכ"ש איסור שקר שהותר לצורך כמה וכמה דברים דמותר לשנות מפני פקוח נפש ולא בגדר דחיה הוא אלא היתר גמור הוא כמו שמותר לשנות מפני השלום. אך אציין כמה מקומות שמצינו ששינו מפני פקוח נפש.

ע"ז י"ז ב' במעשה דר"א בן פרטא ששינה לעכו"ם ואמר שלא למד ואין שמו "רבי" רק הוא רבן של תרסיים [גרדיים, רש"י] כדי שלא יהרגוהו [ועי' רא"ש שם ריש פ"ב סי' ד'] [אבל לומר עכו"ם אני כדי שלא יהרגוהו אסור, עי' כלל ט' סעיף כ"ה].

נדרים כ"ב א' עולא במיסקיה לארעא דישראל איתלוו ליה תרין בני חוזאי, קם חד שחטיה לחבריה, אמר ליה לעולא יאות עבדי, אמר ליה אין וכו', כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דלמא ח"ו אחזוקי ידי עוברי עבירה, א"ל נפשך הצלת ופירש הר"ן שאלמלא כן היה הורגך.

במדרש תנחומא פרשת לך לך סי' ה' איתא שכשבא אברהם עם שרה למצרים נתנה בתוך התיבה, ואמר שיש שם חטיין יעוי"ש. גם בפסוק עצמו מבואר שאמר לה "אמרי לי אחי הוא" אלא דזה הוה רק לישנא דמשתמע לתרי אפי.

ובפרשת ויגש (מ"ד כ') כתיב "ואחיו מת" ופירש"י דמפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו